

ÅK 4-6

Sandaskatten från Mora

Vad kan en samling mynt och smycken berätta om vikingatiden?

Den här lektionen handlar om vad vi kan lära oss om livet på vikingatiden genom ett skattfynd som gjordes av några barn på 1970-talet. Vi diskuterar vad man ska göra om man hittar ett fornfynd idag.

Några smycken och mynt ur Sandaskatten. Foto Anna Lögdqvist Dalarnas museum (CC BY)

En lektion från

LÄRARHANDLEDNING

KOPPLING TILL SKOLANS KURSPLAN

Lgr22 Centralt innehåll, åk 4–6

Kulturmöten och statsbildning i Norden, cirka 800–1500

- Nordens kulturmöten med andra delar av världen genom vikingars resor och medeltidens handelssystem.

Lgr22 betygskriterier

- Eleven ställer frågor till historiska källor, beskriver vad som kan vara en historisk källa och ger exempel på vad källorna kan berätta om det förflutna.

LEKTIONEN

Den här lektionen utgår från en vikingatida silverskatt som idag finns på Dalarnas museum, den så kallade Sandaskatten. Skatten innehåller mynt från flera olika länder samt ett antal andra föremål, bland annat ett halsband med en örslev och en tandpetare, alltså vikingatida hygienartiklar.

Syftet med lektionen är att eleverna ska få reflektera över vad föremålsfynd kan berätta om livet i en annan tid. De får också träna på att se en historisk företeelse ur flera perspektiv. Därtill får de rent praktiska kunskaper om hur ett fornfynd ska hanteras.

Med utgångspunkt i Sandaskatten kan lektionen handla om hur människorna på vikingatiden skötte sin hygien, om deras internationella kontakter och om vad man ska göra om man hittar ett fornfynd.

Övning - Vikingatida hygien

Vad kan ett skattfynd lära oss om hygien under vikingatiden?

I den här övningen får eleverna jämföra hur människor från olika kulturer och med skiftande erfarenheter kan ha helt olika uppfattning om ett och samma beteende hos en annan människa. De får också reflektera kring vikten av att ha tillgång till rent vatten och hur avsaknaden av rent vatten kan påverka människors liv.

Tidsåtgång: cirka 40 minuter

- Eleverna läser elevtexterna om Sandaskatten - delen "Hygien på vikingatiden – Hur tvättade sig en viking".
- Titta på filmklippen på Ibn Fadlan respektive kvinnan från Brittiskt område.
- Titta på bilderna som visar tandstickan samt örsleven ur Sandaskatten.

En lektion från

Övning – Kulturkontakter

Vad kan en vikingatida skatt lära oss om människors kontaktnät under forntiden?

I den här övningen får eleverna upptäcka hur människors kontaktnät kunde se ut under vikingatiden genom en kartövning som visar varifrån de mynt som hittades i Sandaskatten kommer.

Övningen tar cirka 30 minuter att genomföra.

- Eleverna läser texten om Sandaskatten – delen “Mynten i skatten - varifrån kom de?”
- Eleverna studerar kartan och läser popup-texterna för de olika områdena om mynt ur Sandaskatten.
- Skriv ut kartan så att eleverna kan rita in vilka vägar vikingen kan ha rest.

Övning – Om du hittar ett fornfynd

I den här övningen får eleverna lära sig mer om arkeologisk metod och vad man ska göra om man hittar ett fornfynd. De får även fundera vad de själva, likt en arkeolog, skulle vilja gräva fram ur marken. Syftet med övningen är att eleverna ska träna sin förmåga att tolka och kritiskt granska historiska källor.

Tidsåtgång: ca 40 min.

Undervisningsdrivande fråga: Vad ett skattfynd kan lära oss om källkritik, arkeologiska fynd och historiska källor?

- Eleverna läser artikeln från Dalarnas tidningar den 30 april 2012.
- Eleverna läser elevtexterna om Sandaskatten - delen “Sandaskatten från Mora”
- Eleverna tittar på bilderna på Sandaskatten.

Frågor

- Vad hittade pojkarna när de grävde i jordhögen?
- Vad gjorde pojkarna med de saker de hittat i jordhögen?
- Varför trodde inte pojkarnas föräldrar att de hittat en skatt?
- Vad hände när pojkarna visade sakerna de hittat för personalen på ett museum?
- Vad fick pojkarna som tack för att de hittade skatten?
- Vad kallas en person som gräver i marken efter gamla saker?
- Var finns skatten nu?
- Vad skulle du vilja hitta om du grävde i marken – rita och gör en lista på de saker (föremål) du vill hitta.

En lektion från

LÄRARHANDLEDNING

Mer läsning

Om olika syn på vikingarnas hygien

Under vikingatiden reste många människor på så kallade vikingatåg. Vissa reste för att utföra rena plundringsresor medan andra reste för att bedriva handel. Många vikingar tog också anställning hos den bysantinske kejsaren i Miklagård, som var deras namn på nuvarande Istanbul. På dessa resor fick såväl de nordiska vikingarna, som lokalbefolkningen i de länder dit de reste, uppleva kulturrockar av olika slag. De asatroende vikingarna mötte till exempel människor med annan religiös tillhörighet än de själva.

Ibn Fadlan

Ahmad ibn Fadlan var en arabisk resenär, krönikör och författare under 900-talet som bl.a. gjorde diplomatiska uppdrag åt kalifen i Bagdad i området kring Volga. Under en av dessa resor nedtecknade han en ögonvittnesskildring av ett folk han kallar ruser. Ruserna var enligt samtida krönikor ett folkslag med ursprung i Skandinavien och har därmed tolkats som vikingar.

Ibn Fadlan, som själv var muslim och van vid att tvätta sig i rent vatten flera gånger om dagen inför bön, beskriver ingående hur han förfasas över vikingarnas morgontoalett:

Varje dag tvättar de ansikte och huvud i det smutsigaste och snuskigast tänkbara vatten. Det går till så, att varje morgon kommer en slavinna med ett handfat fyllt med vatten. Hon räcker det åt sin herre, och han tvättar händerna, ansiktet och håret och reder ut det med en kam i handfatet. Sedan snyter han sig och spottar i vattnet, ja, det finns inget snusk som han inte gör i samma vatten. När han har gjort ifrån sig sitt, bär slavinnan handfatet vidare till nästa och han gör detsamma som kamraten. Och så bär hon det vidare från den ene till den andre tills det gjort sin runda till alla i huset. Och var och en snyter sig och spottar i handfatet och tvättar däri ansikte och hår.

De är Allahs smutsigaste varelser: de tvättar sig inte efter bajs eller kiss, inte heller efter samlag, och tvättar inte händerna efter maten. De är som vilsegångna åsnor.

Med anglosaxiskt perspektiv

Andra källor beskriver dock vikingarna på ett helt annat sätt. De beskrivs som långa och resliga, rena och vackra. Deras omsorg om sitt yttre genom att kamma och fläta såväl hår som skägg väckte uppseende och ibland beundran hos många de mötte under sina resor. Denna renlighet sågs ha varit attraktivt hos kvinnor i allmänhet, och i synnerhet hos de anglosaxiska adelskvinnorna.

I en krönika från omkring år 1200 berättar munken John av Wallingford att de danska vikingarna hade för vana "att i enlighet med sitt lands seder, reda ut sitt hår varje dag, bada varje lördag, byta kläder ofta och framhäva sig själva med hjälp av många sådana lättfärdiga påfund." Ordet lördag kommer faktiskt från det fornnordiska ordet "laugardagur" eller lögardag, vilket betyder just tvättdag. Detta är att jämföra med övriga européer under samma tid, som på grund av bristen på rent vatten ska ha tvättat sig enbart en till två gånger om året.

Hygienföremål i Sandaskatten

I skatten från Sanda fanns, förutom en massa smyckesdelar och mynt, tre föremål som mer kan kopplas till ägarens personliga hygien. En tandpetare av metall, en örslev som kan liknas vid en vikingatida tops samt ett kapselhänge vars syfte mest sannolikt var att ge ägaren beskydd mot onda ting och sjukdom. Kapselhänget är sannolikt en föregångare till de under medeltiden mycket populära myskäppel- eller pomanderhängena, vars fränt luktande innehåll sades skydda ägaren mot pesten.

Sådana mer personliga föremål som örslevar och tandpetare är relativt vanliga att hitta i vikingatida gravar. Där förekommer ofta även andra personliga föremål som kammar av ben och annat som den döde

En lektion från

LÄRARHANDLEDNING

kan ha nytta av i livet efter detta. Det kapselhänge som hittades i Sandaskatten har dock endast två motsvarigheter i Skandinavien.

Om kulturkontakter under vikingatiden

Under vikingatiden var det många människor från de Nordiska länder som reste ut på så kallade vikingatåg. Vissa reste ut på rena plundringsresor medan andra bedrev handel. Handelsresorna gick framförallt till områden österut, via Östersjön och vidare söderut på floderna ner mot det turkiska området. De varor som vikingarna handlade med var framförallt djurskinn, pälsar, vapen och slavar. Varor vikingarna köpte med sig hem var till exempel smycken, glaspärlor, kryddor, salt och keramik.

Det är vanligt att arkeologer hittar mynt från många olika länder i vikingatida skatter eller gravar. Under vikingatiden använde människorna i Norden inte mynten som mynt i egentlig mening, utan de fungerade mer som betalningsmedel utifrån metallens vikt. Att det var just själva metallen som var viktig, och inte myntet i sig förstår man utifrån det relativt stora antal sönderklippta mynt som hittas i vikingatida skatter. De sönderklippta mynten blev på det sättet användbara även för mindre inköp.

Förutom mynt kunde även sönderklippta eller hela smycken användas som betalningsmedel. Mynten var däremot mer praktiska att använda då de hade en bestämd storlek och därmed fick ett bestämt värde. Det är vanligt att hitta små vågar och tyngder i vikingatida gravar. Dessa användes troligen av handelsmän.

I Sandaskatten har sammanlagt 1 313 mynt hittats. Av dem har mynt från åtta olika länder kunnat identifierats. Några mynt vet man enbart att de kommer från Skandinaviskt området och några är helt oidentifierbara.

Om Sandaskatten

Sandaskatten hittades av ett gäng skolpojkar på 1970-talet. Pojkarna, som var på väg till ett valborgsfirande, fick för sig leka och gräva lite i en jordhög de passerade vid ett markarbete. I jordhögen hittade pojkarna snart flera föremål som de uppfattade som gamla mynt. De hade läst om vikingatiden och skattfynd i skolan.

De tog med sig några av mynten och visade för sina föräldrar. Föräldrarna avfärdade pojkarnas fynd som ”skräp”. Föräldrarna trodde att det var delar av gamla kapsyler pojkarna hittat.

Pojkarna var dock säkra på att det var något gammalt de hittat och fortsatte gräva i jordhögen dagen därpå och snabbt hittade de fler fynd. Istället för att prata med sina föräldrar valde de då att kontakta ett museum på orten. Av museipersonalen fick de snabbt bekräftat att det rörde sig om en vikingatida skatt som de hittat. Museet såg till att arkeologer kom till platsen för att undersöka området mer noga. Arkeologerna hittade sammanlagt 1 313 mynt och 18 delar av smyckessilver samt en halskedja med tillhörande kapselhänge, örslev och tandsticka (se förteckning nedan). Arkeologerna hittade även spår i jorden som tyder på att skatten en gång legat inlindad i tyg med näver runt om.

Om man hittar ett fornfynd ska man, precis som pojkarna gjorde, kontakta ett museum eller länsstyrelsen i den region man bor. Hittar man ädelmetall är staten dessutom ålagd att betala ut hittelön motsvarande metallvärdet till upptäckaren. Något som även gjordes till de åtta pojkar som hittade Sandaskatten.

En lektion från

LÄRARHANDLEDNING

Källor

- Carlsson, Eva (red.). 2016. *Arkeologi i Dalarna*. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund i samarbete med Dalarnas museum. Falun.
- Dandanell, Birgitta. 1985. *Skattfynd i Dalarna*. Dalarnas museum.

En lektion från

